

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ • ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ

АРХЕОЛОГІЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ — ЗАСНОВАНИЙ У 1947 р.

ВИДАЄТЬСЯ ЩОКВАРТАЛЬНО

КИЇВ • 3 • 2018

З М І С Т

Статті

- ЗАЛІЗНЯК Л.Л. Мезолітичні мисливці та рибалки Надпоріжжя за матеріалами поселення Огринь 8
- ЛИТВИНЕНКО Р.О. Наддніпрянщина як перехрестя ареалів бабинських культур 20
- КОЗУБОВСЬКИЙ Г.А. Про початок використання грошової монети в Україні 31
- ВОЛОДАРЕЦЬ-УРБАНОВИЧ Я.В. Квадратні підвіски «Козіївка / Нова Одеса» 46

CONTENTS

Articles

- ZALIZNIAK L.L. Mesolithic Hunters and Fishermen of Dnipro Rapids Area (Nadporizhzhia) by the Materials of Ihren 8
- LYTVYENENKO R.O. The Dnieper Basin Region as a Crossroad of Babyne Cultures Areas 20
- KOZUBOWSKIJ G.A. On the Beginning of the Grossi Coins Usage in Ukraine 31
- VOLODARETS-URBANOVYCH Ya.V. Square-shaped Pendants «Koziiivka / Nova Odesa» 46

Публікації археологічного матеріалу

- PISTRUIL I.V. Крем'яний комплекс стоянки Анетівка 1 (попередні результати аналізу колекції 1981 року дослідження) **65**
- RASSAMAKIN Yu.Ya. Комплекс середньовічних поховань біля с. Жовтневе (Покровське) в басейні р. Молочної **73**
- ГАВРИЛЮК Н.О. Глечик із Сарата **85**
- КОЗЛЕНКО Р.О. Надгробок римського легіонера Гая Валерія Віктора з Ольвії **91**
- МАСЮТА Д.О. Про один рідкісний тип амфор римського часу з Тіри **99**
- ПРОХНЕНКО І.А., ЖИЛЕНКО М.А. Дослідження замків Закарпаття археологічною експедицією Ужгородського національного університету **107**

Publication of Archaeological Material

- PISTRUIL I.V. Flint Complex from the Anetivka 1 Site (Preliminary Results of Analysis of the Collection from the Excavations of 1981) **65**
- RASSAMAKIN Yu.Ya. The Complex of Medieval Burials of Nomads near Zhovtneve village (Pokrovske) in the Molochna River Basin **73**
- GAVRYLIUK N.O. The Jug from Sarata **85**
- KOZLENKO R.A. The Tombstone of the Roman Legionary Gaius Valerius Victor from Olbia **91**
- MASIUTA D.A. On the One Rare Type of Roman Amphorae from Tyras **99**
- PROKHNENKO I., ZHYLENKO M. The Research of Transcarpathian Castles by Expedition of Uzhhorod National University **107**

Історія науки

- TARASENKO I.G. Новобудовні експедиції у зоні спорудження Каховського водосховища **126**

History of Science

- TARASENKO I.N. The Saving Expeditions in the Area of the Construction of Kakhovka Water Reservoir **126**

Рецензії

- РУЧИНСЬКА О.А. Рец.: Котенко В.В. Поселення херсонеської хори Маслини у Північно-Західній Тавриці **147**

Book Review

- RUCHYNSKA O.A. Review: Kotenko V.V. The Maslyny Chersonesus Chora Settlement in the North-West Taurica **147**

Хроніка

- До ювілею Наталії Олександрівни Сон **151**
- До 70-річчя Сергія Борисовича Охотнікова **153**
- Пам'яті Гліба Юрійовича Івакіна **155**
- Пам'яті Лариси Анатоліївни Спіциної **157**

News Review

- To the Jubilee of Nataliia Oleksandrivna Son **151**
- To the 70th Anniversary of Serhii Borysovych Okhotnikov **153**
- To the Memory of Glib Yurievch Ivakin **155**
- To the Memory of Larysa Anatoliivna Spitsyna **157**

Р.О. Литвиненко *

НАДДНІПРЯНЩИНА ЯК ПЕРЕХРЕСТЯ АРЕАЛІВ БАБИНСЬКИХ КУЛЬТУР

Статтю присвячено визначенню ареалів і контактних зон для локальних груп культурного кола/області Бабине, що межують на теренах Наддніпрянщини. Дослідження демонструє перетинання в цьому регіоні ареалів чотирьох локальних груп, які належать до різних культурно-таксономічних одиниць Бабине.

К л ю ч о в і с л о в а: Наддніпрянщина, бронзовий вік, культурне коло Бабине, ареал, контактна зона.

Вступ. В історії дослідження старожитностей бабинського типу, що налічує понад шістдесят років — від розкопок епонімного поселення Бабине III у Нижній Наддніпрянщині (Добровольський 1954; 1957), був період протягом перших 25—30 років, коли ці пам'ятки розглядалися в рамках єдиної гомогенної культури *багатоваликової кераміки / КБК* (Березанская 1962) або *бабинської* (Братченко 1977). Саме в контексті однієї культури (КБК) розглядалися відповідні пам'ятки Наддніпрянщини в узагальнюючих працях (Ковалева 1981; 1987; Отрошенко 1981; Шарафутдинова 1982). Проте від кінця 1970-х рр. стала визрівати думка щодо неоднорідності цього археологічного явища (Березанская 1979; 1986), яка протягом наступних двадцяти років пройшла трансформацію від поділу КБК (бабинської) на локальні варіанти до виділення кількох бабинських культур, що складають культурну область/коло Бабине (Литвиненко 2008).

Наразі до складу культурної області/кола Бабине входять три бабинські культури: волгодонська (ВДБК), дніпро-донська (ДДБК) і дніпро-прутьська (ДПБК), остання з яких включає три локальні варіанти (Литвиненко 2011а; Мимоход 2014). Як можна здогадатися вже за назвами, для двох останніх культур Дніпро виступає своєрідним кордоном. Якщо бути точнішим, то в Наддніпрянщині перетинаються ареали цих бабинських культур. На жаль, далеко не всі дослідники володіють

цими даними, а відтак у своїх працях, насамперед публікаційного характеру, продовжують оцінювати бабинські пам'ятки крізь призму застарілої єдинокультурної схеми, що аж ніяк не відповідає сучасному рівню наукових знань. Саме окресленню ареалів бабинських культур/груп на теренах Наддніпрянщини, виявленню зон перетину їхніх ареалів, а також тлумаченню отриманих даних присвячено пропонувану зацікавленому читачеві статтю.

Дослідження. Методика культурно-таксономічного групування пам'яток бабинського кола, а також визначення ареалів виділених бабинських культур та їхніх локальних варіантів свого часу була ретельно описана нами (Литвиненко 2009б). Значущим для наших конкретних завдань у цій методиці є положення, згідно якого базовим джерелом у дослідженні виступають могильники (поховальні пам'ятки), які, на відміну від поселень, є: а) набагато краще дослідженими; б) здатнішими для структурного аналізу; в) через свою масовість зручніші для статистичних, кореляційних і картографічних процедур; г) хронологічно чітко диференційованими; д) придатними для культурно-таксономічної диференціації. Відтак виявлення самих локальних одиниць культурного кола Бабине і визначення їхніх ареалів здійснювалося за допомогою методу картографії, на підставі поширення культурно-діагностичних типів, замкнених комплексів типів (поховань) і ансамблів комплексів (могильників).

ДДБК. Ареал цієї бабинської культури в основному охоплював степову зону між Дніпром, Доном, Азовським і Чорним морями, з виходом на сході на Донське Лівобережжя в його середній та нижній течії, на півночі — в Дніпро-Донецький Лісостеп, а на заході — на Дніпровське Правобережжя до Інгульця, з проникненням одиничних пам'яток ще західніше (Литвиненко 2006, с. 159—164, рис. 1). Щоправда в цих максимальних межах культура ніколи не існувала одночасно. Дослідження показали, що ареал ДДБК був не статичним, а характеризувався виразною хронологічною динамікою. Нами надійно виділяється щонай-

* ЛИТВИНЕНКО Роман Александрович — доктор історичних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, r.litvinenko@donnu.edu.ua

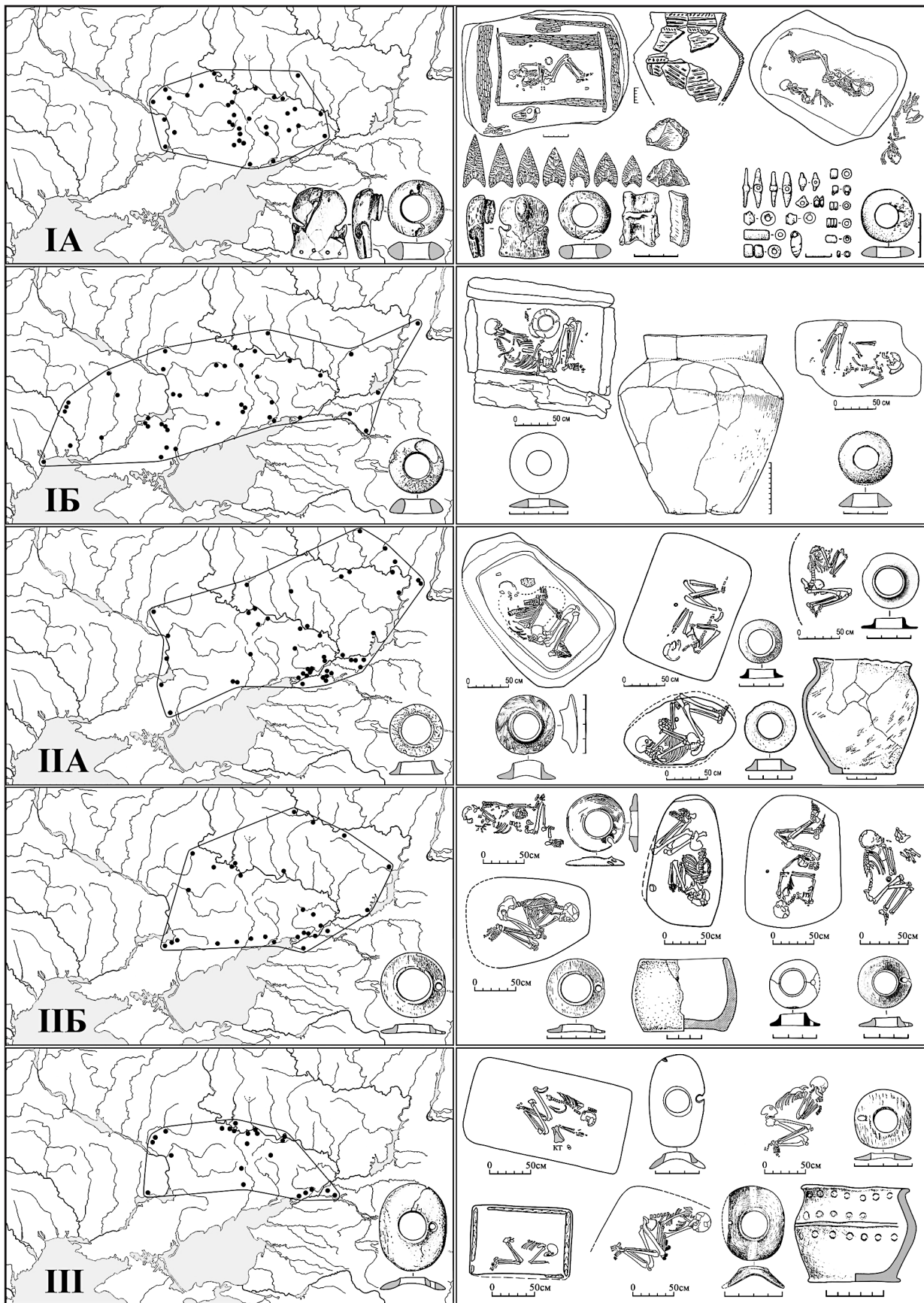

Рис. 1. Тереново-хронологічна динаміка ареалу і хронологічні групи поховань ДДБК

менше п'яти послідовних фаз у зміні ареалу ДДБК, які відповідають етапам її періодизації (рис. 1): картографія демонструє своєрідну пульсацію ареалу, який на етапі ІА відповідав первинному осередку культуригенезу (Дніпро-Донецько-Азовський вододіл); на етапі ІБ стрімко і суттєво розширюється в широтних напрямках (досягнувши на сході Доно-Волзького межиріччя, а на заході — нижньої течії Південного Бугу та навіть Хаджибейського лиману); на етапі ІІА західні межі скорочуються до Дніпра, а на північному сході вони продовжують розширюватися, охоплюючи середню течію Дону з південною частиною його лівобережного басейну — від Тутучеївки до Іловлі; на етапі ІІБ північно-східна частина ареалу скорочується, відступаючи в доно-донецьке межиріччя; ІІІ період демонструє подальше скорочення ареалу до Дніпро-Донецько-Азовського вододілу (за винятком півдня), тобто до меж первинного осередку ДДБК.

ДПБК. Наразі не виявлено теренохронологічної динаміки дніпро-прутської культури загалом або її локальних варіантів. Відтак її ареал видається більш-менш статичним, охоплюючи велику область степу і лісостепу переважно між Дніпром і Прутом, з виходом на Дніпровське Лівобережжя і до Криму. З трьох локальних варіантів ДПБК, два східних охоплюють Середню-Нижню Наддніпрянщину.

Дніпро-дністровський локальний варіант: поширений у чорноморсько-азовському степу між Дністром і Дніпром, з виходом на степове Дніпровське Лівобережжя, а також у Степовому Криму (рис. 2). Дніпро-Донецько-Азовський регіон виступає східною периферією цього локального варіанту та й ДПБК загалом (Литвиненко 2014), де північними межами його виступають Оріль та середня течія Сіверського Дінця, а східним кордоном — Кривий Торець і Кальміус, далі яких пам'ятки ДПБК сьогодні не відомі. Об'єктивно оцінити характер поширення пам'яток ДПБК між Дніпром і Кальміусом/Кривим Торцем не дозволяє нерівномірність археологічної дослідженості цього регіону, а саме слабка насиченість розкопаними курганами його центральної частини (верхнє Присамар'я, середній та верхній басейн Вовчої, Північне Приазов'я між Молочною і Бердою), що відповідає східним ділянкам Дніпропетровської та Запорізької областей (Литвиненко 2014, с. 28, рис. 6). Натомість можна надійно констатувати, що: 1) добре досліджене близьке лівобережжя Дніпра (Дніпро-Молочанське межиріччя, пониззя Конки, ба-

сейни Мокрої Московки, Вільнянки та Осокорівки, Оріль-Самарське межиріччя) є щільно насиченими курганними похованнями ДПБК; 2) добре досліджене розкопками правобережжя Кальміусу і Казенного Торця дають лише поодинокі поховання ДПБК — близько семи комплексів (Литвиненко 2014, с. 31—32).

Дніпро-бузький локальний варіант: обіймав лісостеп між Південним Бугом і Дніпром з виходом на Дніпровське Лівобережжя в межах Ворскло-Остерського межиріччя (рис. 3). Натомість північні та західні межі дніпро-бузького варіанту ДПБК сьогодні окреслюються не стільки об'єктивним поширенням пам'яток, а рівнем археологічної дослідженості регіонів: північніше Остра та північно-західніше Росі відповідні комплекси не відомі, оскільки могильники в тих районах і не розкопувалися. Східний кордон визначається доволі надійно по Ворсклі. Водночас наголосимо, що північно-східні межі дніпро-бузького варіанту ДПБК є об'єктивно невідомими через археологічну недослідженість могильників Верхнього Посулля і Середнього-Верхнього Попсілля (Литвиненко 1999).

Крім названих бабинських культур, у Нижній Наддніпрянщині відома ще одна, нехай і не чисельна, серія пам'яток бабинського кола, яку ми відносимо до *євпаторійської групи* Криму, виділяючи в якості її континентального відгалуження — *громівської підгрупи* (Литвиненко 2008; 2008а). Її комплекси відомі від Сиваша до порожистої ділянки Дніпра (рис. 4). Комплекси євпаторійської групи в могильниках і навіть єдиних курганах трапляються разом з дніпро-дністровськими ДПБК. Синхронність поховань обох груп доводиться на підставі аналогічних типів кістяних пряжок.

Таким чином, Середня й Нижня Наддніпрянщина протягом періоду, який деякі дослідники вважають фіналом середньої бронзи, а інші — перехідним від середньої до пізньої бронзи (кінець ІІІ — початок ІІ тис. до Р.Х.), виступала зоною перетину ареалів кількох посткатакомбних утворень, що об'єднуються в рамках культурного кола/області Бабіне в якості окремих бабинських культур чи їхніх локальних варіантів, або культурних груп. Для розуміння цього археологічного факту і виведення його на рівень праісторії має враховуватися не лише просторовий, а й часовий вимір. А цей останній засвідчує, що, попри загальну епохальну одночасність культур/груп посткатакомбного блоку, зокрема і Бабинського кола, вони не є абсолютно синхронними між собою.

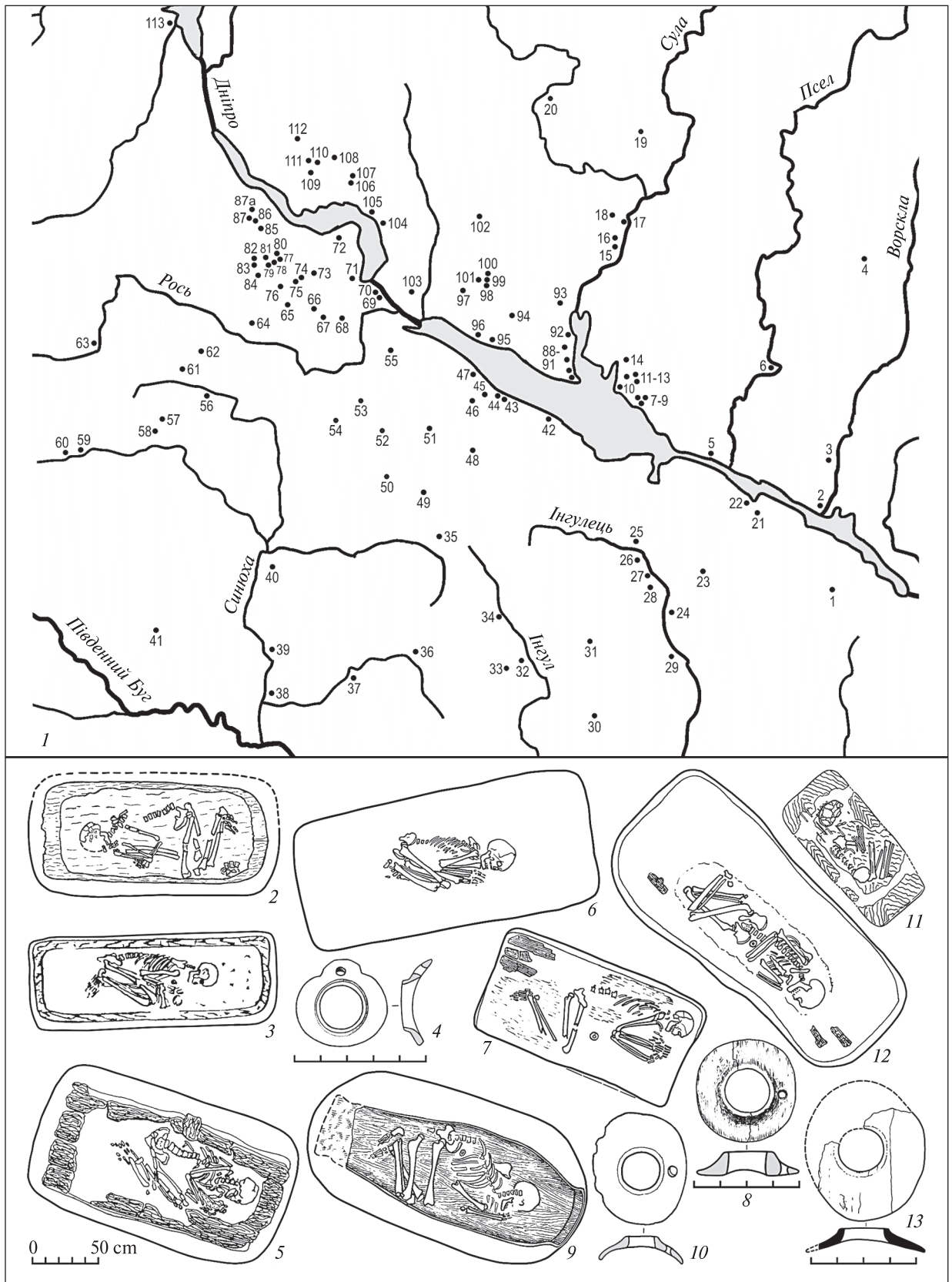

Рис. 3. Ареал і наочний образ поховань дніпро-бузького варіанту ДПБК

с. 49–50, рис. 1). Дніпро-прутьська культура (ДПБК) видається дещо пізнішою за дві перші. У всякому разі формування її локальних

варіантів синхронізується нами з етапами ІБ-ІА періодизації ДДБК. При цьому основний масив пам'яток ДПБК припадає на пізні пе-

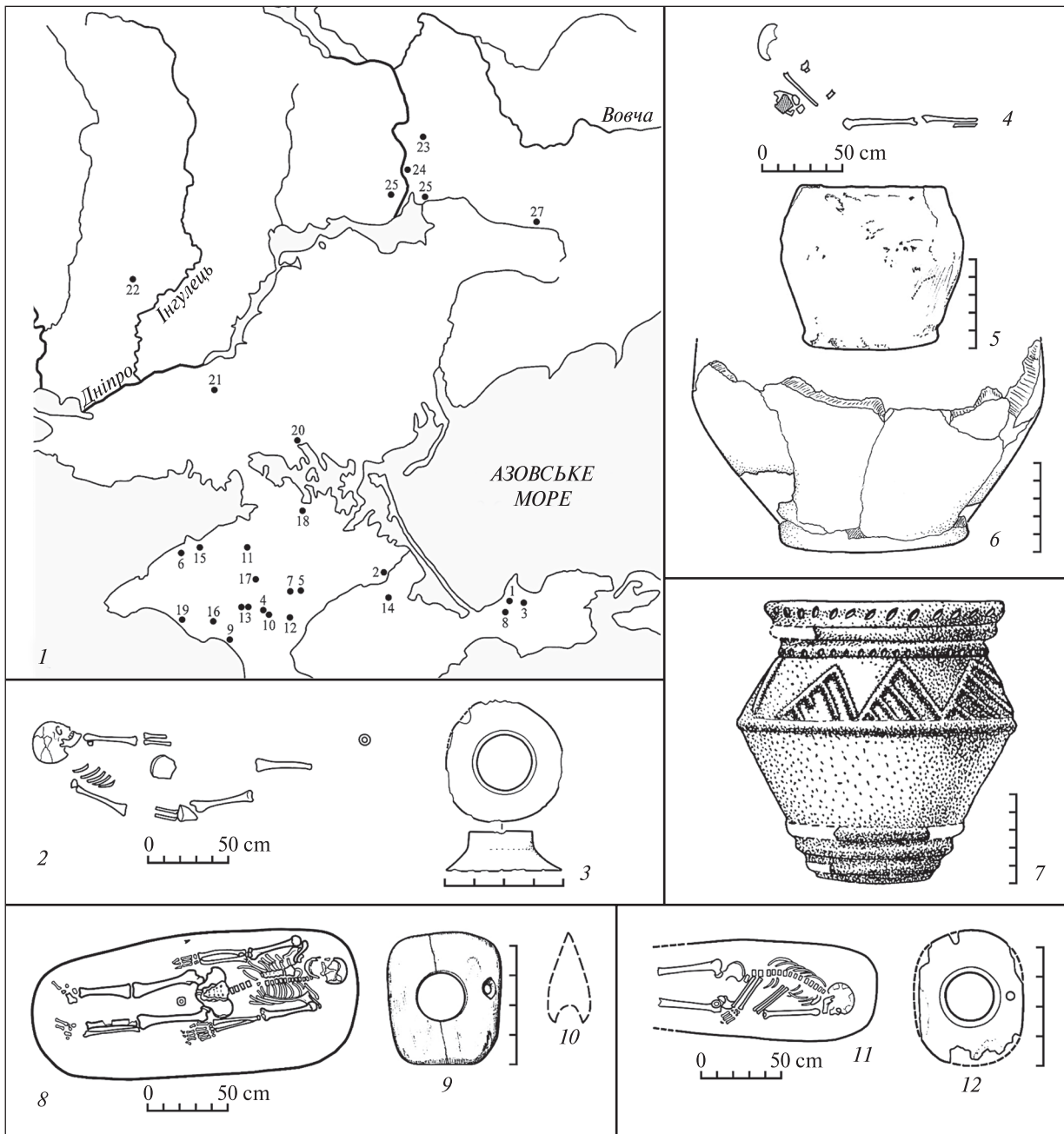

Рис. 4. Ареал евпаторійської групи пам'яток і наочний образ поховань її громівської підгрупи

ріоди, що є синхронними фазам ПБ-III періодизаційної шкали ДДБК (Литвиненко 2009а, с. 15). Відтак зіставляти ареали локальних варіантів ДПБК слід саме з ареалом синхронних їм пам'яток пізньої ДДБК, що ми і здійснили.

Картографія бабинських пам'яток різних локально-таксономічних груп (рис. 5) виявила наступну картину. У Наддніпрянщині особливим чином перетнулися ареали всіх розглянутих вище бабинських культурних угруповань. Насамперед, між Дніпром і Бугом, на межі степу і лісостепу, чітко визначилася широтно спрямована вузька смуга контак-

тної зони між дніпро-дністровським і дніпро-бузьким варіантами ДПБК, в межах якої, зокрема у складі одних курганних могильників і навіть курганів (Ніколова, Разумов 2012), трапляються пам'ятки обох локальних варіантів. Довжина цієї контактної смуги сягає 325 км, ширина — до 40 км. Течію Дніпра вона перетинає на центральній-нижній ділянці сучасного Кам'янського водосховища.

В лісостепу Дніпровського Лівобережжя перетинаються ареали ДДБК і дніпро-бузького варіанту ДПБК. Ця контактна зона окреслюється в межах нижньої половини Ворскло-

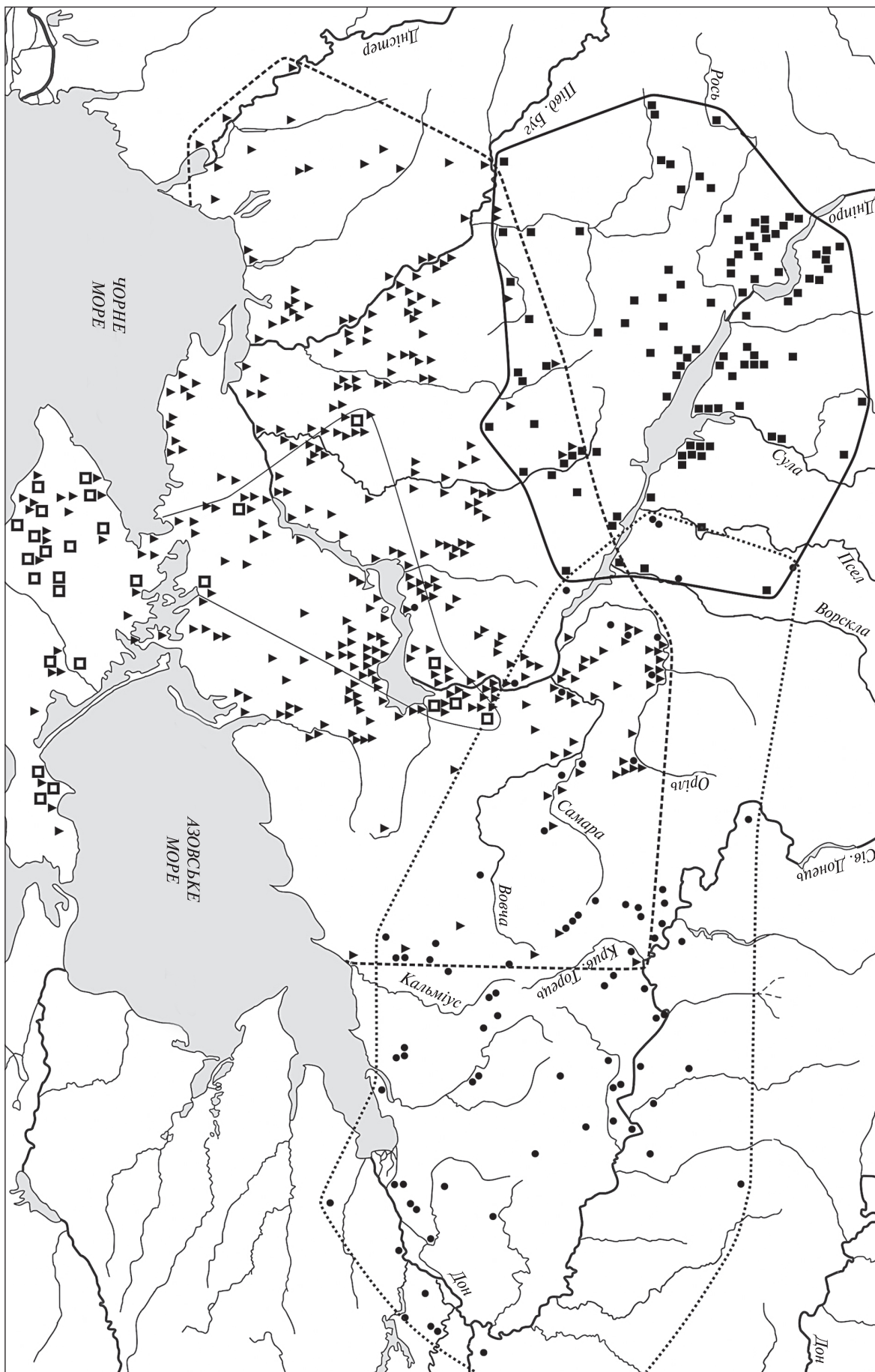

Рис. 5. Ареали культур і локальних варіантів кола Бабине пізнього періоду:
 ● — ДДБК; ▲ — дніпро-дністрівський варіант ДДБК; ■ — дніпро-бузький варіант ДДБК; □ — свіагторійська група

Остерського межиріччя і також має ширину близько 40 км.

У степу Дніпровського Лівобережжя перетинаються ареали ДДБК і дніпро-дністровського варіанту ДПБК. Натомість контактна зона між цими бабинськими групами вимальовується доволі значною, охоплюючи область між Дніпровським Надпоріжжям — Ореллю та Кальміусом — Кривим Торцем, що простягається зі сходу на захід щонайменше на 250 км, а з півдня на північ — на 200 км. Такі значні масштаби накладання ареалів сусідніх культур викликають чимало запитань, на які непросто дати переконливі відповіді. Адже ця зона накладання охоплює ледве не всю західну половину ареалу ДДБК, що видається дивним і незрозумілим. Можливо, перш ніж шукати історичні пояснення цій ситуації, слід критично розібрати археологічний фактаж. У нещодавній статті ми приділили особливу увагу проблемі культурної ідентифікації поховальних пам'яток сусідніх бабинських груп — дніпро-дністровського варіанту ДПБК і пізнього горизонту ДДБК (Литвиненко 2016, с. 9—13). Попри наведення певних критеріїв для диференціації їхніх поховальних комплексів, ми мусили констатувати, що це питання залишається складним і проблемним, а відтак, впливає на визначення культурних ареалів у порубіжних зонах (Литвиненко 2016, с. 27—31). Така обставина утримує нас від пошуку пояснень виявленій шляхом картографії картини, оскільки остання може бути не об'єктивною, а лише відбивати, з одного боку, недостатній рівень дослідженості археологічних пам'яток (курганних могильників) в басейнах Вовчої та Самари — ймовірній контактній зоні; з іншого — відсутність надійних критеріїв для диференціації схожих між собою поховань дніпро-дністровського варіанту ДПБК і пізньої ДДБК, що негативно впливає на визначення ареалів цих бабинських груп.

Нарешті в Нижній Наддніпрянщині, як і в Криму, фіксується накладання ареалу пам'яток громівської підгрупи євпаторійської групи на область поширення дніпро-дністровського варіанту ДПБК. Зона накладання нагадує трикутник зі сторонами близько $225 \times 215 \times 150$ км. Цю ситуацію, з огляду на очевидну синхронність пам'яток, ми схильні тлумачити як факт співіснування носіїв названих культурних традицій на окреслених теренах. На відміну від вище розглянутої ситуації (дніпро-дністровський варіант ДПБК — ДДБК), нас не спантеличує значна площа перетину двох культурних ареалів (весь Степовий Крим і частина Степової

Наддніпрянщини), адже обидві групи — євпаторійська і дніпро-дністровський варіант ДПБК — видаються спорідненими на рівні передуючого генетичного субстрату, оскільки демонструють дві лінії розвитку інгульської катакомбної культури (Литвиненко 2008; 2011). Відтак мешкання на одній території двох споріднених спільнот, а, можливо, і однієї (з відмінними поховальними нормами), з яких одна (євпаторійська) кількісно поступалася другій (дніпро-дністровській ДПБК), видається цілком природним. Історична же сутність цієї відмінності наразі залишається невідомою.

Висновки. Здійснене дослідження показало, що в Середній-Нижній Наддніпрянщині протягом перехідного від середньої до пізньої бронзи періоду перетиналися ареали кількох культур, локальних варіантів і груп культурного кола Бабине — ДДБК, ДПБК і євпаторійської групи. З огляду на певну асинхронність названих культурно-таксономічних одиниць, надійно говорити про таку ситуацію можна саме для часу їхнього співіснування в регіоні, що припадає на пізній період культурного кола Бабине. Враховуючи масовість пам'яток, основними сусідами в Наддніпрянщині з прилеглими до неї районами виступають дві бабинські культури — дніпро-донська (ДДБК) і дніпро-прутьська (ДПБК) в її двох локальних варіантах (дніпро-дністровському і дніпро-бузькому). ДДБК межує з локальними варіантами ДПБК в різних природних (фізико-географічних) зонах: з дніпро-бузьким — в лісостепу Ворскло-Псільського межиріччя, з дніпро-дністровським — у степу між Дніпром і Кальміусом — Кривим Торцем. У Нижній Наддніпрянщині (між Надпоріжжям і Сивашом) на область поширення дніпро-дністровського варіанту ДПБК накладається ареал тавричанської євпаторійської групи (її континентальної *громівської підгрупи*). В окремих випадках порубіжжя між сусідніми культурно-таксономічними одиницями Бабине виглядають як неширокі (до 30—40 км) контактні зони, в межах яких трапляються пам'ятки обох груп, зокрема різнообрядові поховання у складі єдиних курганних некрополів. В інших випадках контактні зони вимальовуються дуже широкими (до 250 км). І якщо накладання ареалу євпаторійської групи на область поширення дніпро-дністровського варіанту ДПБК можна якось пояснити спорідненістю цих груп через спільний інгульський катакомбний субстрат, то широка зона контакту дністровського варіанту ДПБК з ДДБК викликає подив. Наразі ми схильні вбачати в

отриманих по останніх результатах не стільки об'єктивну картину минулого і шукати їй пояснення, скільки прояв недосконалості методики культурної диференціації поховань пізньої ДДБК і дніпро-дністровського варіанту ДПБК, який відбивається на картографії комплексів і отриманих на її підставі кінцевих даних. Здійснене дослідження, з одного боку, уточнило і конкретизувало наші знання щодо ареалів і контактних зон між різними групами культурного кола Бабине в межах Наддніпрянщини, а з іншого — виявило певні додаткові проблеми, розв'язання яких залежить, як від накопичення джерельної бази, насамперед для слабко досліджених в археологічному сенсі районів, так і виявлення додаткових критеріїв для диференціації культурно споріднених комплексів. Отже, пошук продовжується.

Березанская С.С. О погребениях культуры многоваликовой керамики. *Материалы по археологии Северного Причерноморья*. 1962, вып. 4, с. 6—15.

Березанская С.С. Основные результаты изучения культуры многоваликовой керамики. *Проблемы эпохи бронзы юга Восточной Европы*: тез. докл. конф. Донецк, 1979, с. 4—6.

Березанская С.С. Культура многоваликовой керамики. *Культуры эпохи бронзы на территории Украины*. Киев, 1986, с. 5—43.

Братченко С.Н. К вопросу о сложении бабинской культуры (многоваликовой керамики). *Вильнянские курганы в Днепровском Надпорожье*. Киев, 1977, с. 21—42.

Добровольский А.В. Отчет о раскопках поселения бронзового века Бабино III в 1954 г. *Научовий архів Інституту археології НАНУ*. № 1954/2а.

Добровольский А.В. Поселение бронзового века Бабино III. *Краткие сообщения Института археологии АН УССР*. 1957, вып. 7, с. 40—48.

Ковалева И.Ф. Север Степного Поднепровья в среднем бронзовом веке. Днепропетровск, 1981.

Ковалева И.Ф. История населения пограничья лесостепи и степи Левобережного Поднепровья в позднем энеолите — бронзовом веке: автореф. дис. ... доктора ист. наук: спец. 07.00.06 «Археология». Киев, 1987.

Литвиненко Р.А. К оценке культуры многоваликовой керамики Восточного Надазовья. *Северо-Восточное Приазовье в системе евразийских древностей (энеолит — бронзовый век)*: в 2 ч.: Матер. междунар. конф. Донецк, 1996, ч. 1, с. 65—71.

Литвиненко Р.А. К оценке культуры многоваликовой керамики Левобережной украинской лесостепи. *Проблемы истории и археологии Украины*: тез. докл. науч. конф. Харьков, 1999, с. 9—10.

Литвиненко Р.О. Про виділення первинного осередку культури Бабине (КБК). *Праці наукової конференції Донецького національного університету за підсумками науково-дослідної роботи за період 1999-2000 рр.* Донецьк, 2001, с. 38—40.

Литвиненко Р.О. Західна периферія бабинського осередку культурогенезу. *Проблеми історії та археології України*: Матер. V Междунар. науч. конф. Харьков, 2004, с. 16—17.

Литвиненко Р.А. Днепро-Донская бабинская культура (источники, ареал, погребальный обряд). *Материалы та дослідження з археології Східної України*. Луганськ, 2006, № 5, с. 157—187.

Литвиненко Р.О. Ингульська катакомбна спадщина: дві лінії розвитку. *Проблеми історії та археології України*: матер. VI Міжнар. науч. конф. Харків, 2008, с. 17—18.

Литвиненко Р.О. Пам'ятки типу Бабине III: від культури до культурного кола. *Нові сторінки історії Донбасу*. Кн. 15/16. Донецьк, 2008а, с. 342—354.

Литвиненко Р.О. Генеза, розвиток та історична доля культурного кола Бабине. *Материалы та дослідження з археології Східної України*. Луганськ, 2009, № 9, с. 44—90.

Литвиненко Р.О. Культурне коло Бабине (за матеріалами поховальних пам'яток): автореф. дис. ... д-ра іст. наук.: спец. 07.00.04 «Археологія». Київ, 2009а.

Литвиненко Р.О. Методика культурно-таксономічного групування пам'яток бабинського типу. *Вісник Донецького національного університету*. Серія Б: Гуманітарні науки, 2009б, № 1, с. 141—150.

Литвиненко Р.О. Ингульська посткатакомбна спадщина Криму і Нижньої Наддніпрянщини. *Археологический альманах*. № 25. Донецк, 2011, с. 28—45.

Литвиненко Р.А. Культурный круг Бабино: название, таксономия, структура. *Краткие сообщения Института археологии СССР*. 2011а, вып. 225, с. 108—122.

Литвиненко Р.О. Східна периферія дніпро-прутської бабинської культури. *Старожитності Північного Азов'я*: матер. наук.-практич. конф., присвяченої 60-й річниці від дня народження українського археолога, краєзнавця В.К. Кульбаки (1954—2009). Маріуполь, 2014, с. 28—41.

Литвиненко Р.О. Пізній етап дніпро-донської бабинської культури. *Донецький археологічний збірник*. Вінниця, 2016, № 20, с. 7—43.

Мимоход Р.А. Посткатакомбний період в Нижнем Поволжье: от криволукской культурной группы к волгодонской бабинской культуре. *Краткие сообщения Института археологии РАН*. 2014, вып. 232, с. 100—120.

Ніколова А.В., Разумов С.М. Поховання культури Бабине Сугоклейської Могили. *Археологія*. 2012, № 3, с. 96—108.

Отрошенко В.В. Срубная культура Степного Поднепровья (по материалам погребальных памятников): дис. ... канд. ист. наук. Киев, 1981. *Научовий архів Інституту археології НАНУ*. Ф. 12, оп. 1, № 598.

Шарафутдинова И.Н. Степное Поднепровье в эпоху поздней бронзы. Киев, 1982.

ПОДНЕПРОВЬЕ КАК ПЕРЕКРЕСТОК АРЕАЛОВ БАБИНСКИХ КУЛЬТУР

В Среднем — Нижнем Поднепровье в течение переходного от средней к поздней бронзе периода пересекались ареалы нескольких культур, локальных вариантов и групп культурного круга / области Бабино. Учитывая некоторую асинхронность бабинских культурно-таксономических единиц, надежно говорить о частичном наложении их ареалов можно лишь для времени их сосуществования в регионе, который приходится на поздний период Бабино. Основными соседями в Поднепровье выступают две бабинские культуры — днепро-донская (ДДБК) и днепро-прутская (ДПБК) в двух ее локальных вариантах (днепро-днестровском и днепро-бугском). Также в Нижнем Поднепровье (между Надпорожьем и Сивашем) на область днепро-днестровского варианта ДПБК частично накладывается ареал евпаторийской группы (ее континентальной громовской подгруппы). Иногда пограничье между соседними культурами/группами Бабино очерчивается как неширокая (до 30—40 км) контактная зона, в пределах которых встречаются памятники обеих групп. В других случаях контактная зона вырисовывается очень широкой (до 250 км). Представляется, что полученный в последнем случае результат отражает не столько объективную картину, сколько несовершенство методики культурной дифференциации захоронений поздней ДДБК и днепро-днестровского варианта ДПБК, отразившееся и на картографии соответствующих комплексов. Решение этой проблемы зависит как от накопления источниковой базы, прежде всего для слабо исследованных в археологическом плане районов, так и выявления дополнительных критериев дифференциации культурно родственных комплексов.

К л ю ч е в ы е с л о в а: Поднепровье, бронзовый век, культурный круг Бабино, ареал, контактная зона.

R.A. Lytvynenko

D. Sc., Prof. of the Donetsk National University named by V. Stus r.litvinenko@donnu.edu.ua

THE DNIEPER RIVER REGION AS A CROSSROAD OF BABYNE CULTURES AREA

In the Middle — Lower Dnieper River basin, during the transitional period from the Middle to the Late Bronze Age, the areas of several cultures, local variants and groups of the Babyne Cultural Circle were intersected. According to some asynchronous Babyne cultural-taxonomic units, it is reliable to speak of partial overlapping of their areas only for the time of their coexistence in the region that occurs in the Late Babyne period. The main neighbours in the Dnieper River region are two Babyne cultures — the Dnieper-Don (DDBC) and the Dnieper-Prut (DPBC), in its two local variants (Dnieper-Dniester and Dnieper-Bug).

Also in the Lower Dnieper River area (between Nadporizhzhia and Syvash), the range of the Evpatorian group (its continental Gromov subgroup) is partially overlaid on the Dnieper-Dniester variant of the DPBC. Sometimes the border between neighbouring Babyne cultures / groups is delineated as a narrow contact zone (up to 30—40 km), within which the sites of both groups meet. In other cases, the contact zone looks very wide (up to 250 km). It seems that the result obtained in the latter case reflects not so much the objective picture as the imperfection of the cultural differentiation method of the late DDBC burials and the Dnieper-Dniester variant of the DPBC, which also reflected on the cartography of the corresponding complexes. The solution of this problem depends both on the accumulation of a source base, primarily for poorly explored areas, and the identification of additional criteria for the differentiation of culturally related complexes.

K e y w o r d s: the Dnieper River region, Bronze Age, Babyne Cultural Circle, Cultural Areas, contact zone.

References

- Berezanskaia S.S. O pogrebeniakh kultury mnogovalikovo keramiki. *Materialy po arkheologii Severnogo Prichernomoria*. 1962, no. 4, pp. 6-15.
- Berezanskaia S.S. Osnovnye rezultaty izucheniia kultury mnogovalikovo keramiki. *Problemy epokhi bronzy iuga Vostochnoi Evropy: tez. dokl. konf.* Donetck, 1979, pp. 4-6.
- Berezanskaia S.S. Kultura mnogovalikovo keramiki. *Kultury epokhi bronzy na territorii Ukrainy*. Kyiv, 1986, pp. 5-43.
- Bratchenko S.N. K voprosu o slozhenii babinskoj kultury (mногоvalikovo keramiki). *Vilnianskie kurgany v Dneprovskom Nadporozhe*. Kyiv, 1977, pp. 21-42.
- Dobrovolskii A.V. Otchet o raskopkakh poseleniia bronzovogo veka Babino III v 1954 g. *Naukovii arkhiv Institutu arkheologii NANU*, no. 1954/2a.
- Dobrovolskii A.V. Poselenie bronzovogo veka Babino III. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii AN USSR*. 1957, no. 7, pp. 40-48.
- Kovaleva I.F. Sever Stepnogo Podneprov'ia v srednem bronzovom veke. Dnepropetrovsk, 1981.
- Kovaleva I.F. Istorii naseleniia pogranichia lesostepi i stepi Levoberezhnogo Podneprov'ia v pozdnem eneolite - bronzovom veke. *Avtoref. diss. ... dokt. ist. nauk*. Kyiv, 1987.
- Lytvinenko R.A. K otcenke kultury mnogovalikovo keramiki Vostochnogo Nadazovia. *Severo-Vostochnoe Priazove v sisteme evraziiskikh drevnostei (eneolit - bronzovy vek)*. *Mater. mezhdunar. konf.* Donetck, 1996, vol. 1, pp. 65-71.

- Lytvynenko R.A. K otcenke kultury mnogovalikovoi keramiki Levoberezhnoi ukrainskoi lesostepi. *Problemy istorii i arkheologii Ukrainy: tez. dokl. nauch. konf.* Kharkov, 1999, pp. 9-10.
- Lytvynenko R.O. Pro vydilennia pervynnoho oseredku kultury Babyne (KBK). *Pratsi naukovoï konferentsii Donetskoho natsionalnoho universytetu za pidsumkamy naukovo-doslidnoi roboty za period 1999-2000 rr.* Donetsk, 2001, pp. 38-40.
- Lytvynenko R.O. Zakhidna peryferiia babynskoho oseredku kulturogenezy. *Problemy istorii i arkheologii Ukrainy: Mater. V Mezhdunar. nauch. konf.* Kharkov, 2004, pp. 16-17.
- Lytvynenko R.A. Dnepro-Donskaia babinskaia kultura (istochniki, areal, pogrebalnyi obriad). *Materialy ta doslidzhennia z arkheologii Skhidnoi Ukrainy.* Luhansk, 2006, no. 5, pp. 157-187.
- Lytvynenko R.O. Inhul'ska katakombna spadshchyna: dvi linii rozvytku. *Problemy istorii ta arkheologii Ukrainy: mater. VI Mizhnar. nauk. konf.* Kharkiv, 2008, pp. 17-18.
- Lytvynenko R.O. Pamiatky typu Babyne III: vid kultury do kulturnoho kola. *Novi storinky istorii Donbasu*, vol. 15/16. Donetsk, 2008a, pp. 342-354.
- Lytvynenko R.O. Geneza, rozvytok ta istorychna dolia kulturnoho kola Babyne. *Materialy ta doslidzhennia z arkheologii Skhidnoi Ukrainy.* Luhansk, 2009, no. 9, pp. 44-90.
- Lytvynenko R.O. Kulturne kolo Babyne (za materialamy pokhovalnykh pamiatok). *Avtoref. dyss. ... dokt. ist. nauk.* Kyiv, 2009a.
- Lytvynenko R.O. Metodyka kulturno-taksonomichnoho hrupuvannia pamiatok babynskoho typu. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu. Serii B: Humanitarni nauky*, 2009b, no. 1, pp. 141-150.
- Lytvynenko R.O. Inhul'ska postkatakombna spadshchyna Krymu i Nyzhnoi Naddniproshchyny. *Arkheolohycheskyi almanakh*, no. 25. Donetsk, 2011, pp. 28-45.
- Lytvynenko R.A. Kulturnyi krug Babino: nazvanie, taksonomiia, struktura. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii SSSR.* 2011a, no. 225, pp. 108-122.
- Lytvynenko R.O. Skhidna peryferiia dnipro-prutskoi babynskoi kultury. *Starozhytnosti Pivnichnoho Azovia: mater. nauk.-praktych. konf., prysviachenoï 60-i richnytsi vid dnia narodzhennia ukrainskoho arkheoloha, kraieznavtsia V.K. Kulbaky (1954-2009).* Mariupol, 2014, pp. 28-41.
- Lytvynenko R.O. Piznii etap dnipro-donskoi babynskoi kultury. *Donetskyi arkheolohichnyi zbirnyk.* Vinnytsia, 2016, no. 20, pp. 7-43.
- Mimokhod R.A. Postkatakombnyi period v Nizhnem Povolzhe: ot krivoluk'skoi kulturnoi grupy k volgo-donskoi babynskoi kulture. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii RAN.* 2014, no. 232, pp. 100-120.
- Nikolova A.V., Razumov S.M. Pokhovannia kultury Babyne Suhokleiskoi Mohyly. *Arkheolohiia.* 2012, no. 3, pp. 96-108.
- Otroshchenko V.V. Srubnaia kultura Stepnogo Podneprov'ia (po materialam pogrebalnykh pamiatnikov). *Diss. ... kand. ist. nauk.* Kyiv, 1981. *Naukovii arkhiv Institutu arkheologii NANU*, f. 12, op. 1, no. 598.
- Sharafutdinova I.N. Stepnoe Podneprove v epokhu pozdnei bronzy. Kyiv, 1982.